

Наталія Рудніцька,

учитель української мови і літератури, зарубіжної літератури, учитель-методист, ліцей № 17 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області

Українські народні думи. «Дума про козака Голоту» Урок-конструктор. 8 клас

УДК 373.5.016:821.09(477)-34

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.1.329193>

Запропонований план-конспект уроку розроблений для вивчення нового матеріалу за темою «Народні думи. Дума про козака Голоту». Конспект створено на основі діяльнісного підходу й висвітлює такі групи результатів, як усна та письмова взаємодія, робота з текстом і дослідження мовлення. Види навчальної діяльності передбачають диференційований підхід, роботу в групах, використання технологій критичного мислення.

Задля оптимального підходу до використання матеріалів пропонуємо скористатися **конструктором** уроку, тобто обрати із запропонованих видів завдань такі, що найбільше підходять для вашого класу.

Тривалість: 45 хв (формат офлайн).

Тема: Українські народні думи. «Дума про козака Голоту».

Поєдинок козака Голоти з татариним. Образ вірного сина і захисника української землі від чужинців. Історичні факти й домисли у думі. Актуальність твору й приклади зв'язки сучасних воїнів-героїв.

Мета уроку: розкрити поняття «народна дума», на прикладі «Думи про козака Голоту» продемонструвати специфіку українського епосу; розкрити образ захисника рідної землі; виховувати почуття патріотизму.

Завдання уроку: 1) ознайомитися з поняттям «народна дума», вивчити особливості народних дум,

© Наталія Рудніцька, 2025

їхню структуру, визначати види дум за змістом і проблематикою; 2) навчитися перетворювати текстову інформацію на графічну; 3) ознайомитися з текстом «Думи про козака Голоту», виокремити головні події, ключові епізоди, розкрити лексичне та семантичне багатство твору; 4) проаналізувати образ головного героя, співвіднести його вчинки та моральні якості із сучасним контекстом; 5) акцентувати увагу на патріотичній складовій думи (козацтво, захист рідної землі); 6) розвивати емпатію, емоційний інтелект учнів та патріотичні почуття.

Обладнання: підручник авторського колективу О. Ніколенко, онлайн-платформа «Червона рута», зошит, опорні таблиці-конспекти, мультимедійні засоби (відеопроєктор, мультимедійна дошка), ватман, маркери.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Етапи уроку

Конструктор (поняття передбачає застосування не всіх запропонованих компонентів, а лише деяких, які найбільше підходять вашому учнівству; завдання*** на розсуд учителя). Для кращої організації роботи біля кожного завдання вказано орієнтовний мінімальний час його виконання.

І. Мотивація навчальної діяльності.

1. Слово вчителя.

Вітаю, учні та учениці! Ми з вами вже не раз переконуємося в тому, що Україна — унікальна країна!

У нас ще в XVI ст. було створено перший навчальний заклад у Східній Європі — Острозьку академію, в Україні вперше винайдено рамковий вулик, а зараз Україна серед світових лідерів із виробництва меду. У нас — одна з перших конституцій і газова лампа... Можете продовжити цей перелік.

— Назвіть те, що підкреслює унікальність України. (Учні та учениці називають, вчитель не коментує, швидко перелічує, можна попросити когось з учнів

фіксувати відповіді на мультимедійній дошці або на ватмані) — 2—3 хв.

- Ваші відповіді доводять думку про те, що українці мають чим пишатися.

II. Представлення теми та очікуваних навчальних результатів.

1. Слово вчителя — 1 хв.

У фольклорній спадщині українців є унікальне надбання, якого немає в літературах інших народів. Героїчний народний епос України багатий на такий взірець оригінального жанру, як **народна дума**. Думи як пісенно-розповідні твори виникли в XV—XVI ст., одночасно з появою козацтва. Завдяки вишуканій поетичній образності, тонкому ліризму та мелодійності українська дума здобула визнання по всьому світу.

На уроці ми опрацюємо поняття «народна дума», визначимо її основні елементи, особливості жанру, структуру, дізнаємося, хто є героями й героїнями народних дум, і на прикладі «Думи про козака Голоту» дослідимо її зміст, ідеї, звернемо увагу на розмаїття лексики, поетики, а також доведемо, що українські думи — це дуже патріотичний і сучасний жанр ліроепосу.

- Пропоную вам звернутися до сучасної творчості (прослуховування пісні Козака Сіромахи «Гуляли» — 2—3 хв. <https://miyzvuk.net/1277/>).

- Який настрій цієї музичної композиції? (*Бадьорий, енергійний*).

- Прокоментуйте, як вам відгукуються слова пісні «Гуляли, гуляли. Гуляли, гуляли. Козаки по полю далеко мандрували, на широкі крила стали».

Коментар учителя. Співак Козак Сіромаха (справжнє ім'я — Олександр Любоженко) виступає з треками в етностилі. В одному з інтерв'ю він сказав: «Козак то не робота — це свідомість, шлях. Такий життєвий прояв відбувається на доленосному рівні та готується ще до народження. Я люблю та ціную все, що пов'язано з українською культурою». Артист докладно вивчає козацьку культуру, звичаї, цікавиться духовними практиками козаків, досліджує таке явище, як характерництво. Свою творчість тісно пов'язує з етнічними мотивами та фольклорною спадщиною. Запам'ятайте його творчий псевдонім, а також простежте, як ідеї козацької вольниці передаються з XVI століття і до сьогодення.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Актуалізація опорних знань — 2 хв.

- Пригадаймо, що ми знаємо про кобзарів. Хто такі кобзарі? Яка їхня роль у суспільстві?
- Чи можемо ми назвати українського співака Козака Сіромаху сучасним кобзарем?

2. Слово вчителя — 3 хв.

Уважно послушайте мою розповідь і запишіть до зошитів кілька (5—6) ключових слів, дат та важливих імен, які допоможуть вам відтворити інформацію.

У думах народ зображував мужніх, благородних і сильних духом героїв та героїнь, готових пожер-

тувати життям заради свободи: захисників рідної землі, полонених у турецькій неволі, козаків, які борються з польською шляхтою. У цих творах прославляються народні герої, такі як *Богдан Хмельницький*, *Іван Сірко* та *Іван Богун*, оспівуються їхня воля, розум і рішучість, завдяки яким вони вистояли та рятували інших. Також засуджуються негідні вчинки тих, хто став зрадником або боягузом.

Уперше термін «дума» згадано в хроніці 587 р. польського історика *Станіслава Сарницького* (1532—1597). Першим дослідником українських дум став *Михайло Максимович* (1804—1873), фольклорист, етнограф, ректор Київського університету. Тарас Шевченко свою першу книжку назвав «*Кобзар*», і до неї увійшло кілька віршів, які починаються словами «*Думи мої*».

3. Опрацювання теоретичного матеріалу.

Завдання. Прочитайте підручник с. 84. Заповніть запропоновані *опорні конспекти-таблички*, перетворивши текстову інформацію на графічну.

Методичний коментар. Можна організувати цей вид роботи як груповий (у малих групах) або парний. На виконання роботи — 5—6 хв, на презентацію результатів — 2—3 хв.

Таблиця 1. Дописати коротко, відзначити так/ні

Особливості народних дум					
Поділ на строфи		Тирада — це...			
Так	Ні	Акомпанемент під інструменти	1	2	3
<i>Речитатив</i> — це...					
<i>Дума</i> — це...					

Таблиця 2. Дописати коротко

Формуємо компетентність

Таблиця 3. Дописати коротко.
Записати приклади

Зміст і проблематика дум			
Історичні думи — це...		Соціально-побутові думи — це...	
Наприклад:		Наприклад:	

Видатні кобзарі (імена)

Завдання* (інший варіант роботи).** Виконання завдання — 7–8 хв, презентація — 2–3 хв.

Заповніть запропоновані опорні конспекти-таблички, перетворивши текстову інформацію на графічну. Користуйтеся будь-якими дозволеними джерелами інформації (підручник, інтернет-джерела, енциклопедії тощо).

4. Робота з текстом «Думи про козака Голоту».

1) Підготовка до читання — 1 хв.

Коментар учителя. «Дума про козака Голоту» була створена в період боротьби українського народу проти турецько-татарських нападників. Це одна з найдавніших наших дум. У ній ідеться про подвиг відважного козака, який отримав перемогу над багатим татариним. Народ прославляє оборонців рідної землі й висловлює своє бажання — завжди перемагати ворогів, тобто «неприятеля під ноги топтати».

У тексті думи ви побачите декілька незрозумілих слів. Зафіксуйте їх, аби в подальшому провести словникову роботу.

2) Первинне читання тексту думи (учителем чи заздалегідь підготовленим учнем) — 3–4 хв.

- Який настрій цієї думи?
- Хто головний герой твору?
- Хто мав підступний план забрати в полон козака?
- Яким перед нами постає татарин?
- Чи справедливо є кінцівка твору?

3) Робота з лексикою (можна вивести на екран) — 3 хв.

Поле килійське — місцевість біля Килії (Одеська область), у XV–XVIII ст. тут була турецька фортеця, звідки турки нападали на Україну.

Шáти — багатий одяг.

Семиря́га — свита з грубого сукна.

Кита́йка — шовкова чи бавовняна тканина, переважно червоного або синього кольору, завезена з Китаю.

Вóлоки — зав'язки на постолах (старовинне взуття).

Шапка-бúрка — шапка з овечої шкіри.

Шлик — круглий або конічний головний убір, обшитий хутром.

Присішки — стремена (пристосування для кінної їзди).

Кéлеп — вид холодної зброї, бойова сокирка з металевою ручкою і металевим наконечником.

Зверніть увагу на прізвище головного героя — Голота. Синонімом до цього слова є слова «біднота», «злидота», «сірома», «бідакство». У прізвищі підкреслюється соціальний статус — бідний, простий, звичайний. До речі, Козак Сіромаха — так само.

Коментар. Завдання 2) і 3) можна сумістити. Наприклад, під час читання зупинитися, якщо якесь слово чи словосполучення незрозуміле. Тоді колективно обговорювати його значення і рухатися далі за текстом.

4) Робота з текстом, семантика твору — 10 хв.

— Знайдіть і зачитайте опис зовнішності головного героя. Які художні деталі вас вражають?

— Як гадаєте, чому герой одягнутий у «семирязі лихії», але «добрим конем вигравляє»?

— Зверніть увагу, яка зброя в козака. Чому вона наділена епітетом «ясная»?

— Який підступний план мав «татарин борода-тий»? Зачитайте. Чому йому важливо було козака Голоту «живцем узяти»?

— З ким порівнюють козака Голоту? Зачитайте. Чому в українському традиційному фольклорі козака порівнюють з орлом?

— Про що застерігає козак Голота татарина? Зачитайте. Що означає вислів «козацької каші не їдав»?

— Якого «гостинця» відправив козак Голота татарину?

— Як козак Голота вчинив із речами та конем свого ворога? Зачитайте. Як ви ставитеся до такого вчинку?

IV. Формування ставлення до вивченого матеріалу.

1. Завдання з передбаченням. Так/Ні — 2 хв.

— Як ви вважаєте, образ козака Голоти — це справжній герой чи вигаданий? Доведіть. Займіть позицію. (Учні висловлюються, роблять свої припущення, після цього вчитель дає правильну відповідь.)

Відповідь. Козак Голота — це узагальнений образ багатьох українських козаків, вірних захисників своєї Батьківщини. Він сміливий і мужній воїн, справжній патріот, який бореться за рідну землю, а не за власну вигоду.

Коментар. Завдання 2–5 — на вибір. Можна запропонувати їх виконання в групах або обрати одне й виконувати колективно. Можна запропонувати якесь із завдань як індивідуальне для диференціації навчальної діяльності.

2. Якими рисами характеру наділений козак Голота?***

Випишіть/назвіть їх, скориставшись таблицею — 4 хв.

Риси характеру	Риси характеру козака Голоти (доведіть вчинками)
Вольові (рішучість, наполегливість, сміливість, мужність, відповідальність, дисциплінованість)	
Емоційні (вразливість, інертність, байдужість, чуйність)	
Інтелектуальні (кмітливість, винахідливість, допитливість)	

3. Випишіть із тексту думи постійні епітети (6 і більше)*** — 4—5 хв. Яка їхня роль у створенні загального настрою твору?

4. Яка роль іронічного опису зовнішності героя?*** — 4—5 хв. Як опис зовнішності співвідноситься з українським прислів'ям «Голота не боїться ні дощу, ні болота»?

5. Чи бачите ви спільні мотиви в сучасній пісні Козака Сіромахи «Гуляли» та українській народній думі про козака Голоту?*** — 4—5 хв.

Повторне прослуховування пісні Козака Сіромахи, порівняння з текстом твору або із сучасною версією пісні у виконанні Федора Жарка (у вільному доступі).

6. Знайдіть славословіє думи. Поясніть вислів «многії літа». Де і коли його доречно вживати? Чи використовують цей вислів у сучасній лексиці? — 2 хв.

7. Уявіть, що козак Голота потрапив у сучасний світ. Чим би він займався в наш час? — 4 хв.

V. Підбиття підсумків. Рефлексія.

1. Слово вчителя.

Козак Голота — український захисник, воїн. Він чесна, справедлива, миролюбна людина. Це палкий патріот своєї Батьківщини, який може постояти за свій народ, за честь рідної землі. Він сміливий і мужній воїн. На відміну від багатого татарина, який має хижі наміри «козака у полон взяти да в городі Килії запродаати», Голота нікому не загрожує, лише захищає свою територію від зазіхань ворога.

2. Рефлексія. Чого навчає нас ця думка? Чи є вона актуальною в наш час, в умовах запеклої боротьби України із зовнішнім ворогом — російськими загарбниками? — 2 хв.

Коментар. Завдання 3—4 — на вибір. Можна запропонувати виконання в групах або обрати одне й виконувати колективно. Можна запропонувати якесь із завдань як індивідуальне для диференціації навчальної діяльності.

3. Чи можна сказати, що всі ми зараз «трошки козак Голота»? *** — 2 хв.

4. Складіть сенкан до слова Голота*** — 2 хв.

1 рядок — іменник _____.

2 рядок — два прикметники _____,

3 рядок — три дієслова _____,

4 рядок — речення із чотирьох слів _____.

5 рядок — висновок (синонім до іменника) _____.

VI. Домашнє завдання.

1. Опрацюйте матеріал підручника с. 81—90. Виконайте тест-гру «Політ над віками». Скористайтесь можливостями онлайн-платформи «Червона рута» або перейдіть за зазначеним QR-кодом.

Коментар. Завдання 2—4 — на вибір. Можна запропонувати виконання в групах або обрати одне й виконувати колективно. Можна запропонувати одне із завдань як індивідуальне для диференціації навчальної діяльності.

2. Проект: підготуйте проект «Героїчні битви українських козаків».

3. Життєві ситуації: які моральні цінності утверджено в «Думі про козака Голоту»? Чи актуальні вони нині?

4. Письмово: поясніть, чому козака Голоту вважають героєм. Кого із сучасників і сучасниць можна порівняти з ним?

Список використаних джерел

- Ніколенко О., Шуляр В., Рудницька Н. та ін. Література (українська та зарубіжна). Інтегрований курс : підручник для 8 класу ЗЗСО. Частина 2. Київ : ВЦ «Академія», 2024. — 256 с.
- Онлайн-платформа «Червона рута» у вільному доступі. Джерело: <https://chervona-ruta-academia.com.ua/>
- Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку)//сайт «Нова українська школа». Джерело: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>